

SPÄRRAR MOT SMÅPARTIER

Av redaktör BERTIL FALK

I denna debattartikel tar redaktör Bertil Falk upp frågan om spärrear i valsystemet mot småpartier. Den enda spärrear som förefaller tillräckligt välmotiverad är, enligt hans uppfattning, kravet på ett visst medlemsunderlag för att få ställa upp i ett val. Han illustrerar sina teser med att ingående diskutera ett av de mest splittrade valen i modern parlamentarisk historia, de lettiska saimavalen 1931.

I den valsystemdebbat som har förts har man både från författningsutredningens och de författningsaktiva politikernas sida, liksom även från partiernas — i varje fall de fyra stora — varit ense om en rad olika spärrear mot småpartier. Det viktigaste argumentet härvidlag har varit det att många småpartier åstadkommer en partisplitt-ring, som försvagar demokratins funktionsduglighet. Denna uppfattning har av agitatorer — vilka torde falla tillbaka på slutsatser som andra dragit av på 20-talet gjorda iakttagelser — förmedlats till andra opinionsspridare, dock utan ordentlig redovisning av det material som ligger till grund för spärretanken. Man har sagt ungefär så här: »Många partier — särskilt småpar-

tier — är farliga för demokratin. Det blir för stor partisplitt-ring. Därför måste vi ha spärrear mot småpartier inom valsystemet.» Utan att ha kunskap om grundmaterialet har sedan opinionsförmedlarna papegojaktigt upprepat påståendet, som om det vore ett från ovan givet, gudomligt, demokratiskt axiom.

Jag har roat mig med att leta fram ett av de mest talande exemplen på en för västerländska förhållanden otroligt väl utvecklad korporativistisk partisplitt-ring.

De baltiska staterna, i första hand Estland, men även Lettland, hade på sin tid toppmoderna, utomordentligt radikala på demokratisk-ideologiska grunduppfattningar baserade författningar. De fungerade inte tillfredsställande.

I Lettland hade man ett system, där det räckte med att ett litet antal personer ställde sig bakom en kandidat för att han eller hon skulle ha rätt att ställa upp som saimakandidat. Vid valet till den 4:e Saiman år 1931 ställde inte mindre än 44 partier och grupper upp. Av dessa erhöi 27 mandat i Saiman och 17 fick — i likhet med KDS vid riksdagsvalet 1964 i Sverige — inte in någon representant. Det lettiska parlamentet — Saiman — hade endast 100 platser och på dessa 100 platser delade således 27 partier och grupper. För att få en bild av den intressanta starkt korporativistiskt präglade splittringen i den 4:e Sai-

man redovisas här de 27 partierna och grupperna. Uppgifterna är tagna från Arveds Svabes *Latvju Enciklopedija*, tredje delen, Sthlm 1955.

Den skarpögde upptäcker säkerligen några egendomligheter i dessa siffror. Så har till exempel *Nybyggarnas och småbrukarnas parti* på mindre antal röster fått fler mandat än det kommunistiska *Arbetarnas och de arbetande böndernas vänster* och *Demokratiska centern*. En annan egendomlighet är att en rad partier fått mandat i Saiman på under 9.000 röster, trots att det i övrigt krävts mellan 9.000 och 10.000 röster för ett mandat. Här bör man emellertid veta att antalet avlagda röster vid valet var hela 974.822, men det fanns ju partier som inte kom med i Saiman. Där emot har en hel del kandidater säkerligen kommit in på delsiffror, måhända i form av utjämningsmandat eller genom karteller, fler listor etc. Hur det än ligger till med dessa saker, så kan man konstatera att detta system tillhör de rättvisaste valsystem man kan leta fram. Resultatet förefaller emellertid något nedslående.

Å andra sidan ska man akta sig för att dra för långt gående slutsatser av detta valresultat. Valsystemet är i sig självt inte ansvarigt för den otroliga partisplittringen. Hade bestämmelserna för rätt att gå fram med listor varit hårdare, så hade en lång rad av de småpartier som nu kom att ställa upp i valet redan från början varit eliminerade. Nu var kraven emellertid så liberala, att en person som ville göra karriär och komma fram här i livet bara behövde skaffa fram en grabbnäve namn, så var saken klar. Mot den bakgrunden måste givetvis ett rättvist proportionellt valsystem vara

ett relativt lätt hinder för även mycket små grupper.

Kulturella minoriteter

Man får inte heller glömma de speciella förhållandena i landet. Där fanns i Lettland många kulturella minoriteter, judar, tyskar, ryssar polacker etc. Ca 30—35 av de 44 partierna var inte »lettiska». Av de partier som fick mandat i Saiman ser vi att t. ex. judarna hade två egna partier, dels Judarnas Agudas Jisrael och dels Sionisternas Misrachi. Vi finner flera ryska partier, två tyska etc. Tar man bort dessa minoriteter, så finner vi att partisplittringen i Lettland inte var större än vad den i dag t. ex. är i Danmark, där det vid senaste valet fanns tio partier att tala om. Då är Slesvigska minoritetspartiet och de färöiska representanterna borträknade. På samma sätt fanns det i Lettland 10—11 lettiska partier av vilka några av lettisk minoritetskaraktär. Framförallt i det katolska landskapet Lettgallen (där det talades en särpräglad dialekt dessutom) uppträdde sådana minoritetspartier.

Det stora missgreppet i det lettiska valsystemet var inte det att det var ovanligt rättvisande, utan missgreppet låg i de överdrivet liberala bestämmelserna — för rätt att ställa upp i val — som fanns utanför valsystemet. Malbone W. Graham Jr. har i *New Governments of Eastern Europe* (Henry Holt and Company, New York, 1927) menat att det proportionella valsystemet i Lettland »brutit ned känslan av nationell solidaritet» samt »introducerat, kanoniserat och helgonförklarat lantlig provinsialism och oupphörligt lett till parlamentariska tvister mellan smågrupperna». Valsystemet har, heter det vidare »tillåtit

<i>Partier och grupper</i>	<i>Antal röster</i>	<i>Antal mandat</i>
1. Socialdemokraterna	186.000	21
2. Bondeförbundet	118.443	14
3. Kristna bönder och katoliker (Parti i landskapet Lettgallen)	78.881	8
4. Arbetarnas och de arbetande böndernas vänster (Kommunister)	61.272	6
5. Demokratiska centern	60.397	6
6. Nybyggarnas och småbrukarnas parti	56.021	7
7. Lettgallens Progressiva Bondeförbund	48.795	5
8. Tyska Balternas Parti	38.805	5
9. Progressiva Förbundet	21.929	3
10. Kristna förbundet och arbetarna	21.208	3
11. Ryska gammaltroende	20.528	2
12. De (av inflationen) drabbade spararna	20.528	2
13. Det nya bondeförbundet	18.981	2
14. Judarnas Agudas Israel	17.845	2
15. Polackernas parti	16.928	2
16. Fredens, ordningens och produktionens grupp	15.192	1
17. De ortodoxa och samverkande ryska organisationerna	12.107	1
18. Sionisternas Misrachi	11.761	1
19. De självständiga ryska anställda	10.556	1
20. Ortodoxa väljare	10.166	1
21. Arbetets förbund	8.851	1
22. Arbetarnas och de fattiga böndernas förbund (Kommunister)	8.378	1
23. De ryska bönderna	8.298	1
24. Rigatyskarnas lista	6.138	1
25. Järnvägsanställda	5.976	1
26. Lettgallens lettiska förbund och jordbrukarna (Ryskt parti)	5.882	1
27. De kristna arbetarnas förbund	4.840	1
Den 4:e Saiman	894.706	100

latenta religiösa och nationella känslor att tränga in i det parlamentariska livet».

De iakttagelser som ligger bakom tanken på valsystemspärrar mot småpartier bland politikerna är riktiga i och för sig, men slutsatserna som Malbone W. Graham m. fl. har dragit av det man sett är ytterst diskutabla. Varken letterna själva,

Graham eller de svenska spärr-fantasterna har förstått att lösningen på det uppenbara problemet inte behöver ligga i valsystemspärrar mot småpartier, en metod som medför andra nackdelar av suspekt art, utan att lösningen lika väl, ja, ännu hellre, kan förläggas utanför valsystemet i form av förpliktelser — lika för alla — vilka fungerar

som spärrar, men utan att samtidigt innebära röstfiffel, röstfiffel i den bemärkelsen att valsystemets konstruktion inte tillförsäkrar varje röst lika värde så långt det är matematiskt möjligt i ett representativt system.

Spärr utanför valsystemet

Under rubriken *Minoriteten som styr* har Herbert Söderström på ledarplats i Örebro-Kuriren (18/9 - 65) anslutit sig till tanken att förlägga spärrarna utanför valsystemet. Han skriver: »Därvidlag finns det många olika alternativ — t. ex. krav på ett stort antal medlemmar av ett parti för att få ställa upp, en hög valborgensumma som återbetalas om mandat erövrar, eller krav på kandidatnominering i alla valkretsar.» Eftersom ett representativt system innebär att riksdagsledamöterna måste ta ställning till alla frågor som kan tänkas komma upp, så bör givetvis de partier som ställer upp i val ha ett program som täcker hela samhällsbilden. Man kan därför tänka sig kravet att varje parti redovisar ett princippro-

gram som i stort täcker in hela fältet.

Den enda spärr som förefaller tillräckligt välmotiverad är emellertid kravet på ett visst antal medlemmar för att få ställa upp i val. Om man har ett rättvisande valsystem som garanterar väljarnas röster lika värde och därmed också garanterar partierna en rättvis mandatrepresentation — systemet kan utformas på så sätt att hela riket blir en valkrets (Israel) eller genom utjämningsmandat (Holland, Danmark) — bör följande krav kunna ställas på alla partier: Partierna ska inför varje val inom lagstadgad tid på sätt som fastställs i lag redovisa ett lika stort antal vid allmänna val röstberättigade medlemmar som det vid närmast föregående val krävdes för att få ett mandat (och härvid bortses givetvis från tilläggsmandaten).

Valresultatet i Lettland 1931 är således en mycket intressant företeelse, som vi kan ta lärdom av. Väsentligt härvidlag är att de lettiska valen 1931 i och för sig inte är något argument för spärrar mot småpartier inom valsystemets ram.